

INTERVJU SA ISMAILJ GAŠI SLOVIOM

Lipjane | 10. septembar 2016

Trajanje: 65. minuta

Prisutni:

1. Ismailj Gaši Slovia (intervjuisana)
2. Eremire Krasniqi (vodi intervju)
3. Noar Sahiti (kamera)

Simboli komentara u transkriptu neverbalne komunikacije:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava gestovima

Ostali simboli u transkriptu:

[] – dodatak tekstu da bi se bolje razumeo

Fusnote su redaktorski dodaci koje daju više informacija o mestima, imenima ili o izrazima.

Prvi deo

Ismailj Gaši: Ja sam Ismail Gaši, rođen sam 14. juna 1945. godine u selu Slovia u Lipljanima.

Eremire Krasnići: Možete li nam reći o svojim ranim sećanjima iz detinjstva, o okolini, porodici, gde ste odrasli, gde ste išli u školu?

Ismailj Gaši: Da, to je detinjstvo posle rata, uspostavljanje komunizma, i siromašno detinjstvo. Albanski narod je uglavnom bio siromašan i nije se otarasio siromaštva, nego je situacija postala još gora, to siromaštvo u raznim komunističkim oblicima, posebno siromaštvo albanske nacije. Otišao sam... završio sam osnovnu školu u mom rodnom mestu, četiri razreda, pet... i od petog do osmog razreda u selu Gadimlje, jer je to bio jedina albanska osnovna [osmogodišnja] škola u tom trenutku. Nije bilo drugih osnovnih škola, u, recimo, istočnom delu sela Sitnice ove opštine, nije bilo drugih škola. Posle osnovne škole, nastavio sam školovanje sa teškoćama deteta iz sela. Registrovao sam se u gimnaziji u Prištini, u to vreme smo sa sobom nosili hranu za nedelju dana. Boravili smo u sobama ne... znači u najjeftinijim i siromašnim sobama. Tu sam završio...

Eremire Krasnići: Kakav je bio život u selu? Možete li ga opisati?

Ismailj Gaši: Život...

Eremire Krasnići: Da ne žurimo u srednju školu, možete li nam reći o životu na selu u to vreme?

Ismailj Gaši: Život, život na selu...

Eremire Krasnići: Kako je bilo?

Ismailj Gaši: To je bio seoski život, mislim da je to bio život u kojem nismo imali današnji standard. Nije bilo takvih standarda, nije bilo struje, naravno nije bilo struje, stigla je veoma kasno i ekonomska situacija je bila prilično pod pritiskom države. Ne sećam se svega, ali oni govore o viškovima koji su bili oduzeti, pšenica, mlečni proizvodi, stoka, meso. I albanci su obično morali da daju višak koji je

sakupljen ssa oranice, recimo, na pšenicu. I mislim, Albanci su uvek malo ugnjetavani, nekako na poseban način, kolektivizacija u Stalinskom tipu do '48, kolektivi su kasnije uništeni, ali je siromaštvo još uvek bilo prisutno.

Hoću da kažem da sve u svemu, bila je velika skala siromaštva među celom albanskom nacije, kako da kažem, jer su svi bavili uglavnom poljoprivredom. Kosovo nije imalo industriju gde bi se zaposlili ljudi, obrazovanje je... većina meštana samo je završilo četiri razreda osnovne škole, što je opravdalo Titovu politiku u inostranstvu da albanci imaju albanske škole, kao, ali mnoga sela nisu imala osmogodišnje škole, ili ih je bilo u veoma ograničenim mestima. To je bila prelomna tačka, zbog koje mi nismo mogli, nismo mogli da idemo u srednju školu ako nismo završili osnovnu školu. Ja sam završio osnovnu školu i otišao sam u gimnaziju, ali tu sam završio dva razreda zbog stipendije, a onda sam zbog finansijske situacije morao da e prebacim u *normalnoj školi*¹ u Uroševcu, tu sam završio *normalnu školu*.

Eremire Krasnići: A porodica, možete li nam reći nešto o svojoj porodici?

Ismailj Gaši: Da budem iskren nisam želeo da pričam o tome uopšte, jer sam odrastao kao siročić. Moja majka je umrla kad sam imao dve ili tri godine, ne sećam se tačno, ili sam ja bio malo naglup (osmeh), ne, ne sećam se, neke epizode, nekoliko epizoda, sećam se samo nekih sekvenci moje majke, mislim odrastao sam bez nje.

Eremire Krasnići: Ko se brinuo o tebi?

Ismailj Gaši: A?

Eremire Krasnići: Ko se brinuo o tebi?

Ismailj Gaši: Moja baka, majka mog oca, kasnije žena mog strica koja je bila i moja tetka, kogu sam kasnije cenio i smatrao kao da je moja majka.

Eremire Krasnići: Da li ste živeli u... porodičnoj zajednici?

Ismailj Gaši: Živeli smo u porodičnoj zajednici zajedno sa moja dva strica, bilo nas je oko 23-24. članova porodice. Deca tada, nisu smeli da idu u *ode* gde su muškarci bili, nego smo ostali u "kući vatre"², zajedno sa ženama. Ako je bilo, ovako čini mi se, prava deteta su tada kršena, nenamerno... Na primer kada se kuvao neki dobar obrok, oni su retko dali deci da jedu, jer je *oda*³ bio prvi koji je dobio dobro meso, prva *sofra*⁴, onda su žene dobile nešto slabije meso, druga *sofra*, a onda deca su dobijala

¹ Redovna škola otvorena u Đakovici 1948. godine za obuku nastavnika potrebnih za novootvorene škole. Sa izuzetkom kratkog predahom tokom fašističke italijanske okupacije Kosova tokom Drugog svetskog rata, ovo su bile prve škole na albanskom jeziku koje je Kosovo ikada imalo. 1953. godine redovna škola je prebačena u Prištinu.

² Kuća/soba gde su žene kuvale.

³ Muški komorni zbor tradicionalnog albanskog društva.

⁴ Mali okrugli sto za ljude da se okupe u komunalnim večerima, sede na podu.

ono što je ostalo od obe strane hrane (smeje se). Mi nismo imali dovoljno zdravo detinjstvo, pored toga jedino što smo jeli prirodnu hranu, ali i...

A što se tiče obrazovanja, kažem da je... ja sam završio *normalnu školu* i vratio se mom rodnom mestu. U to vreme smo već imali svoje kuće sa svojom braćom, jer imam dva brata, imali smo svoje kuće. Radio sam kao učitelj u Slovinci, u mom rodnom mestu, godinu dana akademske '66 -'67. godine sam registrovao [fakultet] albanskog jezika i književnosti u Prištini posle...

Eremire Krasnići: U koje vreme su vas pratili tokom srednje škole?

Ismailj Gaši: Slučaj je... bilo je i pratnje [policije] tokom srednje škole. Sećam se toga, kasnije kad sam bio malo veći u Uroševac jer nisam to shvatio dok sam bio u gimnaziji u Prištini. Bio sam suviše mlad da razumem političke uticaje, ali u Uroševcu da, zbog toga što su neki ljudi dolazili da nam predaju pedagogiju i psihologiju, neki srbi, oni su dolazili iz Beograda. U većini slučajeva oni nisu pričali o takvim temama, oni se nisu predstavljali kao pedagozi i psiholozi, nego su govorili o političkim temama. Govorili su obično loše stvari o Albaniji. Da su sa Kinom, kako kinezi tamo avionom odlaze na ručak u Tiranu i tako dalje, tako smo se suočili sa problemom zato što nema smisla da kinezi putuju avionom da bi došli u Tiranu (smeje se) zato što bi potrošili više za kartu nego što bi ioh koštali ručkovi tamo. I oni su obično ta moja pitanja smatrali tendencioznim.

Kasnije, nakon što se predavanje završilo oni bi me zaustavili i pitali: "Ko si ti? Zašto si postavio to pitanje? Da li je neko rekao da postaviš to pitanje?" Ja bi im objasnio da je to zapravo instinkt, niko nas nije naterao da postavljamo ta pitanja tim takozvanim profesorima pod znacima navoda {pokazuje rukama} jer čini mi se oni nisu bili profesori, bili su ljudi iz državne bezbednosti, jer su želeli da saznaju ko su ovi nastavnici koji sutra izlaze pred... pred nastavama albanskih studenata, šta, šta oni mogu da uče, hteli su da nas upoznaju pre nego što smo ušli u učionice.

Ali mi nismo imali velike probleme u *normalnim školama*, onaj deo koji je patio i pretrpeo nešto su bili uglavnom direktorat ili profesori, posebno direktor protiv vladajuće moći. Mi direktno nismo imali mnogo problema, osim jednog slučaja jedan Abdulj Rama, bio sam veoma blizak prijatelj sa njim, pitali smo, otišli smo do železničke stanice da uzmemo novine „Rilindja“⁵, pre osam, pre nego što je voz došao. I dok smo čekali, jedan srpski policajac koga je Abdulj poznao, znao je njegovo ime je bilo Uroš i radio je u selu u Suvoj Reci... Abdulovom rodnom mestu, bio iz sela Rećan, Suva Reka. I on nas je upitao: "Šta čekate?" "Da uzmemo Riljindju." "Stigle su ostale novine, uzmete neke od njih?" "Ne, mi čekamo Riljindu." To se desilo pre plenuma, pre Rankovića." Pa, mi smo tu zbog Riljindje, ne postoji ništa što bi mogli da pročitamo na srpskom", ne bi.... realno nikada nismo uzeli i rekli smo mu, rekao je: "U redu, pošto vi ne želite da uzmete, pođite sa mnom, dođite..." (smeje se) odveo nas je u policijsku stanicu i ošamario nas četiri ili pet puta i rekao nam je da se vratimo u učionicu.

⁵ Rilindja, prvi list na albanskom jeziku u Jugoslaviji, na početku štampano 1945. godine kao nedeljni list.

Ali nije bilo nekog drugog posebnog slučaja, takođe onaj slučaj kada je Adem Demaći⁶ zatvoren, da, '64, bili smo maturanti. Jedan prijatelj... Gani Šalja je došao iz Mitrovice. Zećir Gervala je uhapšen, njegov drug iz razreda, i on nam je rekao da su ponovo uhapsili Adema Demaćija. Mi smo čuli o *bac*⁷ Ademu, čuli smo za njega, ali nismo puno znali, jer retko ko ga je poznao u to vreme, čak i oni koji su ga poznavali nisu o tome pričali. I tu smo malo čuli od našeg prijatelja Ganije, da je bio u zatvoru zato što je distribuirao [albanske] zastave, jer je uradio to i to i kako da kažem, u poslednjoj godini *normalne škole* nam se probudio instinkt pitanja nacije, malo i godine...

Eremire Krasnići: Znači, sve je ovo počelo da utiče...

Ismailj Gaši: Ovo je uticalo naravno, jer smo ceo život...

Eremire Krasnići: ...Politička transformacija...

Ismailj Gaši: ...sada... ceo život su nas maltretirali, onaj osećaj koji te malo golica, i sa svojim studijama smo stigli do '68. godine bez obzira što su se obećala puno čuda nakon pada Rankovića. Po mom mišljenju, razgovarao sam tada i sa svojim prijateljima, i u zatvoru u to vreme, i ovako privatno, sistem uopšte nije bio promenjen. Vidi, u državnoj bezbednosti su bili oni provereni očevi, ljudi koji su poslali svoje sinove da tu rade, da ih ne pominjemo imenima jer nema smisla. Ili je to bio onaj, onaj špijun, saradnik UDB-e Rankovića, pa je posle sam postao UDB-aš, bilo je i onih Albanaca koji su saradivali, ja ne želim da ih pominjem po imenima zato što ne mogu da kažem, ne mogu da kažem svi, i... Nije se zaista promenila, jer je ta situacija, propaganda da sada imamo ustav, samo naziv nije republika, jer je to skoro republika bila, to je potvrdila i grupa Kamenice gde su bili zatvoreni u '75, 35. aktivista nacionalnih pitanja. Nisu bili blago osuđeni, i *bac* Adem je osuđen na 15. godina, oni se nisu lako izvukli, oni momci kojima je vladajuća snaga stajala nad glavama [držala pod kontrolom] da vide ko je pokušavao da pokrene ona pitanja. Prevara države nije dugo trajala, to se desilo u '68, mislim '81. se ponovilo produženje '68-e,' zahtevi '68-e koje je navodno naša vlast ispunila, oni su ipak rekli: "Mi smo ispunili" vlada... albanski političari, ali univerzitet, ustav, jezička ravnopravnost, naša zastava su zahtevi studenata, to nije zasluga lidera.

Eremire Krasnići: U '68?

Ismailj Gaši: U '68-oj studente su izveli na ulice čujem čak i u intervjuima... Azem Vlasi⁸ i neki drugi, mi smo ovo dali, mi smo doneli ustav, nisu oni doveli jer sam, jednom je Ismailj Bajra došao na fakultet, mi smo imali, pre svega događaji u Beogradu koji su se dogodili, i mi smo postavili pitanje na ulazu

⁶ Adem Demaći (1936-) je albanski pisac i političar i dugogodišnji politički zatvorenik koji je proveo ukupno 27. godina u zatvoru zbog svojih nacionalističkih uverenja i aktivnosti. Godine 1998. postao je šef političkog krila OVK, od kojih je podneo ostavku 1999. godine.

⁷ Bac, bukvalno stric, to je nežniji i poštovaniji naziv za starije osobe.

⁸ Azem Vlasi (1948-). Godine 1974. bio je predsednik Socijalističke omladine Jugoslavije, i član Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije. Godine 1986. postao je lider partije na Kosovu i predsednik Kosova dok ga je Milošević otpustio i posle kratkog vremena ga je pritvorio. Vlasi je trenutno advokat, autor i politički savetnik/konsultant. On je član Demokratske partije Kosova [PDK].

Filozofskog [fakulteta]: "Kako misliš da možeš ući u zgradu Vlade Kosova, kada su zastave jugoslovenske, srpske i zastava jedne od stranke koja je tada bila, a nacionalne zastave nema?" On je rekao: "Nije bilo lako za mene." "Ali zašto se nisi raspravljao na ovu temu?" Oni od '48, kada je zaustavljen, do '68, 20. godina nijedan od naših vođa nije otvoreno rekao, na bilo kom forumu ili medijima ili na državnom nivou, da oni ne mogu zabraniti narodu svoju nacionalnu zastavu. Ali kada smo u '68-oj zahtevali republiku, oni su ponudili ove formalnosti, saznalo se da su ih dali, ali su ih držili u svojim rukama, jer oni su držili svoje ljude.

Eremire Krasnići: Da li su vas pratili posle '68?

Ismailj Gaši: Naravno da su me pratili posle '68, [državna] bezbednost je pratila sve, jer nismo znali ko se prati bez odlaska u [državnu] bezbednost (smeje se). Kad odete u tu bezbednost, vi bi ste shvatili da su svakog pratili, čak i one ljude za koje je narod, a i oni sami, mislili da su na njihovoj strani. Kada bi vas oni pitali o nekoj osobi, lideru jedne opštine, na primer u to vreme kod nas se pitalo o nekom Fehmi Jupoći, on je bio deo vladajuće moći, bivši lider opštine, koji je bio posebniji od ostalih, već je poznato da su pitali o ljudima koji su bili na važnim funkcijama u partiji, kako da kažem, oni su imali njihovu masu ljudi... njihovu grupu, ali su i pratili i ljude unutar naroda, mislim, u našoj okolini, da ni ja ni moji prijatelji nismo pomislili da je državna bezbednost pratila njih. Nas, nas, poznato je već da su nas pratili kada smo izašli, kada smo izašli iz zatvora, to se desilo sa odlukom...

Eremire Krasnići: Da li su vas uhapsili '68-e?

Ismailj Gaši: '68. ne, ali kada sam otišao u vojnu službu odluka je tamo poslata odavde, da sam ja navodno bio pravio nereda u školi, u selu i oni su me poslali u vojnu službu. Tu su me poslali u Vojni sud u Zagrebu, jer sam služio Rijeci. Bilo je kako su e zvali tada, peta vojna zona, Zagreb je njihov centar, oni si me osudili na 60. dana tamo, ali oni nisu, nisu me osudili mnogo u odnosu na ono što je napisano o tome ovde...

Eremire Krasnići: Da li su bile klevete da ste vršili propagandu u školskoj sredini, ili kako?

Ismailj Gaši: To je bilo, to je bilo to... na sudu su, takođe, su mi odredili advokata za mene, jednog majora crnogorca. Ovde u opštini su napisane četiri strane, gotovo četiri i po stranice, još nešto više redova, a u stvarnosti, su bile dva reda koja su bile povezane sa mnom, kako sam navodno ušao u školu sa uniformom, napao sam funkcionere lokalne samouprave, u stvarnosti, ja nisam nikada ušao u školu u vojnoj uniformi (smeje se)...

Eremire Krasnići: Kakvu uniformu?

Ismailj Gaši: Došao sam na polaganje ispita, da bi mi vojni rok trajao samo godinu dana, nisam otišao u školu u uniformi, niti sam otišao na polaganje ispita sa vojnom uniformom, jer nije da nam se svidela baš mnogo ta uniforma. Ali tamo posle 45. dana, oko 15. dana, direktor zatvora u Opatiji, prema Sloveniji tamo, Slovenija...

Eremire Krasnići: Hrvatska...

Ismailj Gaši: Opatija je poznato mesto, vojni zatvor je bio negde u blizini Malog Brega. Oni su mi oprostili 15. dana, ja sam odležao samo 45. dana. Došao sam ovde i nisu me zaposlili, kada sam se vratio ovde. Nisu mi dozvolili da radim na teritoriji opštine, a ne napismenu odluku koja mi ne bi dozvolila, nego jednostavno nisu mi dozvolili da radim. Morao sam da čekam oko tri meseca u vezi sporazuma sa direktorom škole, a tada je direktor obrazovanja nazvan SIZ prosvete [Samoupravna interesna zajednica]. U jednom trenutku, bez obzira na sopstvenu želji, rekao je: "Preduzmi nešto, udalji se." Otišao sam u Gnjilane, 1. marta 1970, bio sam primljen u gimnaziji. Ja još uvek nisam diplomirao, ali sam tamo naučio dok... tu sam diplomirao u moje vreme kao nastavnik gimnazije u Gnjilanu, da radio sam do '74.

U školskoj godini '74 -'75, 1. septembra, došao sam u Lipljane sa malo poteškoća, ne bez problema. Jer su tada u rukovodstvu bili, neki od njih su bili moji bivši profesori koji, da budem iskren, imali su dobro mišljenje o meni, jer sam bio prilično dobar učenik, prema onome što kažu i šta su govorili tada, ali, se nastavnicima dopala ta moja pobuna, jer nije bilo toliko nas koji su se pobunili. Dakle, nisam imao prijatelje mojih godina tada, jer ljudi mojih godina nisu bili sa mnom tada. Da, radio sam do 23. novembra 1979. godine, uhapšen sam zbog tih pokreta. Tito koji je bio [ovde] u oktobru, mi smo iskazivali neka nezadovoljstva zbog njegove posete, učinili smo to na osnovu narodno-oslobodilačkog pokreta za oslobođenje albanskog naroda u Jugoslaviji [Narodno-oslobodilački pokret Kosova i drugih albanskih regiona u Jugoslaviji] i mi... to je bilo vreme kada sam bio zatvoren zajedno sa desetinama drugih, čak i ja imam informacije... usmenih, a ne precizne beleške, rekli su da je bilo skoro 400. osoba uhapšeno. 26. [ljudi] su odvedeni u Lipljane, 26. njih, bivših učenika, bilo je čak i studenata koji su odvedeni, nastavnika i drugih mladih, intelektualaca, znači mislim na one koji su studirali i bili su dobri studenti. Posle zatvora...

Eremire Krasnići: Koliko su vas zadržali? Koliko su vas držali u zatvoru?

Ismailj Gaši: Ja sam proveo pet meseci, istraga, nakon što su optuženi za... za tri meseca, nakon što smo optuženi za kršenje krivičnog zakona, klasifikovali su nas kao prekršioce krivičnog zakona. Oni su nas posle oslobodili sa motivacijom da je Kosovsko rukovodstvo bolje od vas (smeje se), i oprostili su većini od nas. Mi smo oslobođeni 24. aprila 1980. godine, s jedne strane, Ibi Ćerleci i ja smo bili pod istim rešenjem. Istim rešenjem, kao i ostali iz različitih regiona su oslobođeni, kao, zato što je bilo ljudi zatočenih ne samo iz Lipljana, [nego] sa celog Kosova, pokret nije bio samo u Kamenici, niti samo u Lipljanu, nego je rasprostranjen svuda po Kosovu, ali nisam radio...

Eremire Krasnići: Šta ste radili posle zatvora? Mislim, nakon što ste pušteni?

Ismailj Gaši: Ja sam ostao kod kuće, imao sam jako loše [finansijske] uslove. Moja supruga je otpuštena sa posla, ona je predaval ruski, radila je sa mnom u srednjoj školi. Otpustili su je u septembru samo zato što je bila moja žena. Oboje smo bili nezaposleni dve godine, moja žena se nekako snašla, da budem iskren, počela je krojenje sa nekim papirima, sa nekim modelima, počela je

krojenje za šivaćom mašinom, kako bi obezbedila hranu za decu, imali smo dve ćerke, treće dete je rođeno upravo tada, takođe sam imao sina kasnije, Škumbina, ali moja velika ćerka je magistrirala za književnost, sada živi, ona je udata, živi i radi u Uroševcu. Vljoza, druga ćerka, živi i radi u Nemačkoj. Arjeta radi ovde, ali se udala u Tirani, ona radi u Ministarstvu za državnu upravu, a moj sin je inženjer računarstva, on radi u Ministarstvu prosvete, on održava mrežu kompjutera, jer smo prešli na privatna pitanja...

Nisam radio do '85, '85. godine počeo sam da radim u koperativi zanatstva, tako smo ih tada zvali, tada su uspostavljene neke zadruga koje su prikupljale zaposlene kako bi izgradili neku malu zgradu, da ugrade struju, da boje i otvarati kanale. Zanatlije su imali neke grupe zaposlenih, oni bi ih ujednili u osnivanje zanatske zadruga. Tamo sam radio kao administrator, održavao sam administrativne papire, ja tamo radio do '95. Bio sam tamo angažovan od prvog dana 90-ih godina kada su ovde uspostavljeni demokratski procesi... mislim od prvih izbora, sa početkom Demokratskog saveza⁹, bio sam član rukovodstva stalno do 99-ih, rukovodio sam informacijama u ogranku te komisije do '99. Ja sam izabran za poslanika u oba, predsedničkim i parlamentarnim izborima '92. i '98. na Kosovu, ja sam bio poslanik bez novca tada (smeje se), i od '95-e sam vodio obrazovni [sistem u opštini].

Eremire Krasnići: Kakve su bile vaše aktivnosti tokom 80-ih, možete li nam reći nešto o ovoj fazi?

Ismailj Gaši: U '80-im, demonstracije '81, u stvari, patriotske akcije se nisu zaustavile. I u '89-oj takođe, formirasnje [političkih] partija, Demokratski savez, nekoliko dana pre toga Savet za ljudska prava, jer sam i tamo radio puno, kao i druge [političke] partije posle Demokratskog saveza bili su nastavak demonstracija od '81. Jer put je bio oploča... formiranje stranaka za mene je bilo, veoma dobro, jer nismo više bili ilegalni, mi smo javno radili i odvojili smo se ilegalnosti, javno smo radili u Demokratskom savezu, kao što znate, ta faza je bila veoma agresivnog nasilja [Slobodana] Miloševića, jer su zatvorene... mi smo otpušteni iz naših radnih mesta, školski objekti su zatvoreni, oni su proc... i velike materijalne pritiske, ljudi su bili u siromaštvu, tada smo bili više [povezani] sa dijasporom, i sa poljoprivrednim problemima, našim proizvodima. Znam da je obrazovanje bilo moguće samo zahvaljujući 70% financiranja iz inostranstva, mislim Centralni finansijski savet koji prikupljaju novac koji je došao iz inostranstva, mi smo uspeli da prikupimo samo 30% da bi obezbedili male plate nastavnika, meštana, ljudi, jer smo bili siromašni i nije bilo nikoga koga biste mogli da pitate za novac, niko nije bio zaposlen. Oni koji su osnovani, *Pajtimi*¹⁰ [Pomirenje] '90 -ih, obrazovni sistem i OVK¹¹ su fenomeni u poslednjoj deceniji da bi nas doveli do ove tačke, do nezavisnosti.

⁹ Demokratski savez Kosova (DSK). Prva politička partija Kosova, osnovana 1989. godine od grupe novinara i intelektualaca, kada je ukinuta autonomija Kosova. DSK je ubrzo postao "partija-država", koja je okupila sve albance, i bila je jedina partija do 1999. godine.

¹⁰ Godine 1991. masovni pokreti pomirenja krvnih osveta (Pajtimi i gjakut), su pokrenuti među albanskim stanovništvom na Kosovu. Pokrenuti su od strane grupe studenata, bivših političkih zatvorenika, koji su se obratili folklor naučniku Antonu Čete i drugim višim ličnostima u akademskim krugovima da vode proces. Pokret je pomirio hiljade slučajeva, i nakoj je postala pokret za nacionalno jedinstvo.

¹¹ Oslobođilačka vojska Kosova.

Eremire Krasnići: Kako ste se vi uključili u usaglašavanja pokreta pomirenja?

Ismailj Gaši: Uključili smo se u pokretu pomirenja, nismo imali izbora nego da se angažujemo, to je stvar koju smo morali da uradimo, nije nam bilo nametnuto, ali poruka profesora Antona¹² [Četa] je bila da se pozivaju i okupe ljudi koji su prihvaćeni od okoline, bilo da su studenti, radnici, nastavnici, hodže¹³, sveštenici, samo da ih okolina prihvati. Mi smo mislili da nas je okolina gde smo bili više aktivni u tom vremenu, okolina nas je dobro prihvatila, kada smo počeli sa pomirenjima dobro su nas prihvatili. Sada, 2. februara [1990], pre nego što smo počeli sa pomirenjima, mi smo postigli pomirenje tih dana, 2. februara smo postigli pomirenje kod groba Dževdeta Breznice¹⁴, koji je ubijen 2. februara 1990. godine, u demonstracijama Magura. Da bi se ta sahrana uvećala, sahrane su bile masivne, imali smo prisutnih oko 10.000 ljudi na sahrani i stigli smo da uvećamo tu sahranu, tako da su se obe porodice pomi... stigle do pomirenja nekoliko dana ranije, pružena je ruka pomirenja kod groba Dževdeta Breznice, i prihvaćeno je.

I to se takođe prihvatilo od strane gomile učesnika na sahrani, prihvaćeno je veoma dobro. A kada su pomirenja zvanično počela, činilo nam se da ćemo postići veliki uspeh, počeli su u Peći, omladina studenata su počeli akciju. [To su bile] ideje bivših zatvorenika koji su tada bili oslobođeni i pametnih ljudi i nacionalnih tradicija. Jer mi smo i ranije imali pomirenja krvnih osveta, Hadži Zeka¹⁵ je organizovao pomirenja i dostigao pomirenja lokalnim područjima manjih mesta, kao i većih. Ovo je bila masovnija akcija pomirenja, obuhvatila je celo Kosovo i svaki nivo i svaku vrstu pomirenja. Ja svakako mogu da kažem da smo čak postigli i političko pomirenje, političko i bezbednosno pomirenje, jer neprijatelji nisu mogli.... oni se nisu plašili špijuna, ko je bio vođa, ko me je poslao u zatvor, kada su se Fadilj Hodža¹⁶ i Isen Terpeza pomirili, oni su zagrlili jedan drugog na jednom sastanku u Prištini, to je bilo krunisanje političkog pomirenja. Nije bilo...

Eremire Krasnići: Kakve ste slučajeve imali u Lipljanima?

Ismailj Gaši: Imali smo svaku vrstu slučajeva kao i svuda. Imali smo imovinske sukobe, imali smo sukobe za... svega i svačega, za stoku, uvrede, što je psovao, neslaganja među supružnicima, imali smo višestrukih ubistava u porodici, i veoma teških sukoba. Mislim, otišli smo sa porukom profesora Antona da, "počnemo odakle je najteže", gde smo morali ići nekoliko puta za redom. Mlade žene su nam puno pomogle, posebno, mlade studentkinje, jedna Drita, Drita Konjufca, jedna Vahide, Vahide

¹² Anton Četa (1920 - 1995), folklor naučnik

¹³ Lokalni muslimanski sveštenici, mula, mujezin.

¹⁴ Dževdet Hasan Breznica (03.12.1967 – 01.02.1990), nacionalni heroj.

¹⁵ Hadži Zeka (1832-1902) je bio albanski nacionalni vođa i član Saveza Peći, saveza koji je u 1899. pokušao da pregovara autonomiju za albance u okviru Otomanskog carstva. U ovom procesu, primirje je proglašeno među ljudima koji su uključeni u osveti kako bi se ujedili u borbi protiv Osmanlija.

¹⁶ Fadilj Hodža (1916-2001), albanski komunistički partizanski vođa iz Đakovice, koji je održao niz visokih pozicija na Kosovu i Jugoslaviji, uključujući rotirajuću poziciju potpredsednika saveznog predsedništva, najviši liderski post u Jugoslaviji pod Titom, 1978-79. godine. Izašao je u penziju. 1986. godine, ali je izbačen iz Saveza komunista na osnovu optužbi za nacionalizam.

Retkoceri koje treba naglasiti, jedna je danas advokat... Gaši. Ona je advokat u Prištini, dobro je poznata, ona je pravnik, radila je za policiju. Pretpostavljam da je njeno ime Hilmije, ionako, nisam siguran o tome, možete je veoma lako naći u Prištini, jer možda ću se kasnije sećati. Pomogli su, mladi studenti... učitelji, profesori, hodže...

Eremire Krasnići: Kako ste obavješteni o ovim slučajevima?

Ismailj Gaši: Mi smo obavješteni od strane ljudi iz različitih mesta koji su... ja sam imao tu zadrugu, tu nam je bio centar pomirenja. Uvek su došli tamo, Demokratski savez, politički procesi, ja uvek delio vesti putem faksa. Imao sam faks tamo i delio sam vesti odatle, to je neka vrsta malog informativnog centra, delio sam vesti, a i ljudi su došli, oni su doneli vest. Recimo slučaj je, desila se davno jedna tuča između ljudi, oni nisu međusobno pričali već duže vreme, tako smo dobili informaciju, osnovali smo jedinice, grupe koje su trebale da ide, tamo mi je zadruga bio jedan mali kontejner, tri sobe - kancelarije, tu smo se okupili, ali nije bilo manje akcija pomirenja u manjim mestima.

Znam da smo otišli u Drenicu dva ili tri puta, ali *drenicak*¹⁷ sa sela Šalja, Krojmir, Petreštica se sastoji od malog entiteta koji ima svoj centar u Šalji. Oni su mu sami postigli pomirenja, to su postigli sami njihovi nastavnici i studenti, oni su nas pozvali dva-tri puta samo zato što smo bili malo stariji. Kao što smo mi ponekad pozvali Antona Četu kada smo imali skupove, imali smo skup u Bujan, jedan u Veševc, imali smo skupu pomirenja u selu Smaluša, kao što sam rekao, imali smo skup pomirenja u Bujan sam rekao da, u Gadimlju, da.

Eremire Krasnići: Šta ste rekli ljudima, koji su bili glavni argumenti?

Ismailj Gaši: U skupovima, obično u skupovima kada smo pitali ljude da se pomire to nije bilo zato što neka osoba nas je tamo poslala, ali tražmo pomirenje u ime ovog naroda, ove zemlje i ove teške situacije jer drugačije ne možemo ići napred. Ako se sutra pojave, recimo da zauzmu front, ili se desi neki sukob sa našim neprijateljima, ako se bojimo od jedni drugih, ako imam osvete sa osobom iza mene, imali smo ovakvu vrstu razgovora. Reči *bac Adema*, su se citirale, puno njih, "Hrabar nije onaj koji povlači prst zločina, nego onaj koji se pruži ruku pomirenja", i tako te. Ponekad se pretvorilo u kampanju [smeje se], jer su pomirenja na jedan ili drugi način bila neka vrsta kampanje, moguće je da je bilo i mana tu, moguće je...

Drugi deo

Ismailj Gaši: Čujem mnogi kažu, i čuo sam kako govore: „Ja sam bio vođa pokreta pomirenja u ovoj opštini, u onoj opštini.“ Čak i u našoj opštini kažu da je vođa bio Avdi Keljmendi. Nikada nismo izabrali vođu. Ni sam Anton Četa nije... ovo je moje mišljenje, vi to nemojte uzimati zdravo za gotovo. Nikada nije bilo izabrane grupe lidera. Bili su Mark Krasnići¹⁸, recimo, Kajtaž Recaj, Muhamet Pirraku, bio je

¹⁷ Drenicak, odnosi se na ljude koji dolaze iz Drenice.

¹⁸ Mark Krasnići (1920-2015), etnograf i pisac.

Ramiz Keljmendi¹⁹, oni su bili oko Antona, sa Antonom, ali oni nisu bili izabrani. Ni Anton, koji je i sam nekoliko puta rekao: „Ja nisam vođa pomirenja, ja sam pomiritelj, aktivista koji šeta.“ Ljudi su ga kao takvog smatrali, zato što je bio prirodan. On je boravio u odama, 15 godina je radio u Drenici, na folkloru, prikupljao je narodne pesme, naučio je mentalitet ode. Da, ali kad god smo imali opušteniji razgovor, on bi rekao: „Nisam znao šta je narod. Tek sada sam naučio šta je narod, koliko nisam za 70 godina. Koliko i koliko nedaća je imao, pateći u toj ružnoći, kolike muke su imali kao što su sukobi osvete.“

Eremire Krasnići: Da li je bilo teško obilaziti *oda* i predložiti ljudima da se pomire?

Ismailj Gaši: Ne, u nekom trenutku, u nekom trenutku, u nekom trenutku, u nekom trenutku, da budem iskren bilo je lakše za nas koji smo bili muškarci i koji smo bili malo stariji. Ali, ja uvek, kada smo išli kao grupa obično sa namasu došle mnogo devojaka i izgledalo je da su devojke oklevale malo na početku, zato smo morali da imdamo više privilegija, da sednu na glavnom mestu. I one su bili više privilegovane, jer su to zaslužile, one koje sam pomenuo. One su nam mnogo pomogle, Nekibe Keljmendi²⁰, Sanije Gaši²¹ koja je bila glavni urednik časopisa „Kosovarja“²². Ona je puno angažovala žene ovde.

Eremire Krasnići: A da im promenite mišljenje? Promena mentaliteta? Jer se pomirenjima postiglo promena mentaliteta unutar *oda* malo. Kao prvo, koliko je to bilo teško, a zatim ubediti ih?

Ismailj Gaši: Promenilo se, promenilo se, jer slučajevi su... Postoje posebni slučajevi kada se nije postigla promena. Kada su neslaganja su bili veoma duboka, bližih, između srodnika, unutar rodbine. Ili recimo kada su muževi ubijeni, i bilo je samo žena, morali smo da idemo zajedno sa ženama [aktivistinjama]. Jer su žene čiji su muževi ubijeni one koje su morale da daju reč pomirenja, ali ona uvera da, neslaganost, nevolje, osveta će vas osiromašiti ekonomski i duhovno, jer osiromašuje narod, jer se ne može ići na rad na terenu, za sadnju krompira, za sadnju pšenice, za sadnju semena, biće nestašice na tržištu, biće manje, biće manje i tako će se narod osiromašiti. A s druge duhovne strane, uvek ćeš misliti o krvnoj osveti, duguje mi krv, o tome kako ćeš ga ubiti? Kada ću ga ubiti? Kad ga ubijem otići ću u zatvor, šta će se desiti sa mojom decom i mojom suprugom, ćerkom, sinom? To je bio teret koji je opterećivao narod, da, skoro da nestrpljenja. Nestrpljenja. Dakle, pomirenja su bila korisna. Uglavnom Anton, profesor Anton je imao običaj da kaže: "Vi stepostigli pomirenje, ali će vam biti teško da, da ga održite!" Ne bi trebalo uništiti! Ispravili ste, ali ne smete da upropastite! "

Eremire Krasnići: Kakve ste slučajeve vi pomiriti? Da li ste više bili pomiritelj, ili posrednik?

Ismailj Gaši: Ne, bili smo pomiritelji, sa grupom, sa prijateljima, sa mladim momcima, sa mladim

¹⁹ Ramiz Keljmendi (1930-2017), novinar i pisac.

²⁰ Nekibe Keljmendi (1944-2011), je bila advokat i aktivista za ljudska prava, posle rata je bila poslanica skupštine za DSK i bila je ministar pravde od 2008. do 2010. godine.

²¹ Sanije Gaši (-), novinar, publicista, aktivista za prava žena.

²² U ovom slučaju, Kosovska žena, Kosovarja je i ženski rod Kosovara.

devojkama...

Eremire Krasnići: Možete li nam reći nešto od nekih od slučajeva?

Ismailj Gaši: Da, imali smo, na primer, dve-tri osobe su ubijene u Smalušu, to je bio sukob oko imovine. Oni su ostavili svoje žene i decu. Otišli smo ne samo jednom, ali mnogo puta, mnogo puta. Takođe smo povelili, kao što sam rekao, Saniju i Nekibu sa nama da razgovaju sa ženama tamo, da ih ubede, jer je zet, kako da kažem, jedini muškarac koji je ostao, dva njegova brata je ubijeno i on je bio jedini muškarac koji je ostao i nije mu bilo lako da oprostite [ktv], jer je bio zabrinut šta će njegove svastike da kažu, one kojima su muževi ubijeni, ili njihova deca. To je problem unutar porodice, naravno, moramo shvatiti, jer smo na drugim nivoima sada, mi treba da razumemo. I naravno, potrebno je bilo da i Nekibe bude prisutna, da imamo još jedna Nekiba ili neka druga studentiknja, neka učiteljica, nastavnica, novinarka, da razgovaraju sa njima i da im kažu: „Vi ne možete da živite na miru ako ne oprostite. Imaćete bolji život, ako oprostite, jer on se neće vratiti. Ako oprostite, vi ćete olakšati svoju decu, ti ćeš se duhovno olakšati, ti i tvoja deca ćete biti slobodni, vaš život će biti otvoren, naše okruženje će se otvoriti.“ I baš kao što narod kaže, čak i nebo će se otvoriti.

Eremire Krasnići: Neki drugi slučaj?

Ismailj Gaši: Imali smo slučajeve, na primer kada je ubijen u Krajmir, ubio je sina svoga brata. Oni su se napolju ubili i mi smo morali da mu kažemo: "Oprostite bratu koji ti je ubio sina." I on je uspeo da ga oprostite, ali kada smo mu rekli: "Pođi sa nama kod tvoj brata." Mula Idriz Kokruku je bio sa nama, on nam je mnogo pomogao, znate jer je on češće bio sa nama, Anton da, ali je on još češće bio sa nama nego Anton, rekao je: "Ne mogu doći." On je takođe imao svog oca, njihov otac je bio živ. On je bio starac, 85. godina. "Pođite sa nama, čiko." Rekli smo mu: "Pođi i ti sa nama do drugog sina, da mu damo oproštaj." "Kako da dođem, *more?*" Rekao je: "Mi smopreko toliko toga prošli, neprijatno je, i mnogo smo potrošili, proveli smo dosta novca na advokate, braneći i jednog i drugog." Tražeći novac i jednom i drugom. Prodali su oni sve što su imali, njegov sin je i ubijen, i bili su međusobno u neprijateljstvu, i tako smo se osiromašili. Bilo je raznih slučajeva. Svaki od njih zaslužuje da bude pomenut. Bilo je čak sukoba preko nekog mosta, "Zašto ga grade ovde? Zašto mora da prođe pred mojim vratima. Smeta mi, gradite ga dalje. "Ili nad imovinom. Ponekad sam pomislio da je čak i moralno pitanje. Ne želim ga pomenuti u takvim slučajevima.

Eremire Krasnići: Jeste li vi bili u *oda*? Kako ste tamo pričali o *kanunu*²³? Ne o *kanunu*, nego o krvnim osvetama kao pojava. Jer mnogi kažu da to nije naše, da nam je nametnuto, i...

Ismailj Gaši: Razgovarali smo i vidi, jer recimo bilo je korisno za političku situaciju u to vreme, strana država, jer smo uvek bili pod stranih ropstva, i dan danas smo. To je bilo od pomoći, naravno, i naravno država Srbije se nije osećala loše, ni prethodnom okupatoru, zbog činjenice da se albanci

²³ Kanun, običajno pravo, nepisani zakon koji reguliše sve aspekte života u planinskim područjima severne Albanije, Kosova i Crne Gore. Napisana verzija, Kanun Lek Dukađinja, sačinjeno je od franjevca Štjefen Đečovi u 1910-1925

ubijaju, posebno srbima. To je naš najbliži neprijatelj, fizički, ali i jedan od kojeg smo i duhovno patili na najgori mogući način. I ovaj je neprijatelj zasadio seme za Albance, da oni imaju međusobnih problema. To je podmetnuo tu i vladajuća sila je pomogla, ili su stvorili svoje saradnike ili ljude koji su bili bliže njima, koji su imali više razumevanja za njih, zar ne? Ohrabrio ih je da se bore protiv nekog drugog, jer uopšte mu nije smetalo da se ubijaju, da posmatraju albance kako ubijaju jedni druge. Koristili smo takve slučajeve, čak i u pomirenju, jer je situacija bila takva.

Mi smo zapravo bili na prvoj liniji sa Miloševićem, sa Srbijom, koji je naš istorijski neprijatelj. Naš istorijski neprijatelj, i oni su počeli da koriste strožije mere prema nama, mi smo morali da se suočimo. U tim velikim skupovima, kao što su Verat e Lukes gde je okupljeno više od 500. hiljada ljudi, gde je takođe pokazano da... i ono što se ovde dešavalo Srbija je teško prihvatila, jer je bilo i drugih skupova osim onog u Verat e Lukes, bilo je i drugih skupova. Imali smo skupa u selu Gadimlje, ne toliko velikoga kao onaj [u Verat e Lukes], ali nekoliko desetina ili hiljada ljudi se okupilo, i ljudi su tamo govorili, žalili su se: "Oprostite krv, približite se jedni-drugima, postignite dogovor jedni s drugima, nemojte biti u neprijateljstvu, klonite se osveti." Verujem da su svi oni imali svoj uticaj. Čak čini mi se i vi ste pomenuli promenu mentaliteta. Mentalitet je promenjen malo zahvaljujući njima. To je pozitivno. To je pozitivno. Čak i dan danas, kada provodim vreme sa ljudima, obično u periodu žalosti, jer se ja sada ne bavim politikom i ja sam u penziji, ja ne bavim političkim aktivnostima, ali ja sam ostao kao *plak* u žalosti i ja sam uvek spomenjem kako smo se pomirili. Mi smo se pomirili i sa neprijateljima i u politici. Pomirili smo se i politički, nismo više jedni protiv drugih. Pomenio sam slučaj Fadilja Hodže i Hisen Terpeza²⁴, da.

Eremire Krasnići: U kakvom su oni sukobu bili? Koga su oni predstavljali?

Ismailj Gaši: Da, Hisen Terpeza je bio *balist*²⁵, 50. godina je pobjegao, on je ostao u inostranstvu. Fadilj Hodža je bio komandant partizana, bio je visoki vođa. Obojica su bili prisutni u jednom skupu u Prištini i Muhamet Piraku²⁶ je razgovarao sa nekim drugim prijateljima: "Možemo li ih zamoliti da se pomire? Zagrliti jednan drugog?" I oni... oni su prihvatili.

Eremire Krasnići: U pomirenjima?

Ismailj Gaši: Ne tokom pomirenja, nego dogodilo nešto kasnije, ali je to bila dobra epizoda političkog pomirenja. Čak su bili, jer je Hisen bio vojni zapovednik Balja, a Fadilj je bio vojni zapovednik partizana, kada su se zagrlili, rekli su: „Opraštam ti, i... sve, jer bih te ubio ako bih te ranije video.“ I

²⁴ Hisen Terpeza (1910-2002), bio je vođa *Balli Kombëtar* (Nacionalni front) koja je bila nacionalna, albanska, anti komunistička organizacija osnovana u novembru 1942. godine, pobuna u kojoj su se borili protiv nacističke Nemačke i jugoslovenskih partizana. Na čelu je bio Midhat Frasheri, i podržao je ujedinjenje teritorije naseljenim albancima.

²⁵ Član ili pristalica *Balli Kombëtar* (Nacionalni front), koja je bila nacionalna, albanska, anti komunistička organizacija osnovana u novembru 1942. godine, pobuna u kojoj su se borili protiv nacističke Nemačke i jugoslovenskih partizana. Na čelu je bio Midhat Frasheri, i podržao je ujedinjenje teritorije naseljenim albancima.

²⁶ Muhamet Piraku (1944-2014), istoričar.

drugi je rekao: „Ti bi me ubio ako bi me ranije sreo.“ (smeje se) Zagrlili su jedan drugog i otarasili su se tog velikog neprijateljstva. Za mene je to bio veliki dogovor. Na političkom nivou, ali takođe na nacionalnom nivou.

Eremire Krasnići: Znači, rekli ste ljudima da krvne osvete nisu naša tradicija?

Ismailj Gaši: Jesu, jesu... Izmišljene su. To je moglo biti nametnuto nama, ali mi smo je pogoršali. Iako, gledajući u nju tradicionalno, istorijski, to je moglo biti zasađeno još od vremena [Otomanskog carstva], jer se tako tretira od strane *kanuna*. *Kanun* nije novijeg datuma, srednjovekovni je, ali niko nije imao *kanun* tada, bili smo jedini koji ga imaju. Jer su albanci posebni u smislu da oni imaju iskaze kao stari narod, jer je naša zastava jedna od najstarijih zastava u Evropi, ali i *kanun*, druge nacije nisu imali *kanun*. Bez obzira na grubost koju danas imamao, danas ne bi trebalo da se koristi, jer imamo zakonske norme, imamo pravni sistem. Bilo bi bolje da smo radili za prošlost, iako ne može da se ukloni, to se ne može lako ukloniti.

Eremire Krasnići: Možete li nam reći kako je bilo u Verat e Lukes?

Ismailj Gaši: Bilo je velikih masa u Verat e Lukes. Znam da je počelo od strane centralnog nivoa.

Eremire Krasnići: Da li ste bili tamo?

Ismailj Gaši: Da, bio sam. To je... Tradicionalno, tamo su se istorijski održavali skupovi pomirenja, čak i u vreme Hadži Zeke a i ranije. Tamo je održano sa namerom da sačuva tradicija. Ljudi sa svih krajeva Kosova su došli tamo. Koliko ja znam, više od 60. krvnih osveta je oprašteno. Znam da su tamo otišli i poslali pisma na kojima je pisalo: "Opraštam krv mog sina, mog brata, mog oca." Znači, znam da su otišli, oni su otišli tamo i odmah su tu oprostili. Pored toga, nekoliko, desetina krvnih osveta za koje je obavješteno da će biti opraštene. To je bila velika ceremonija, veoma pozitivna, istorijska za albance. Iako u okolnostima koje svi znamo.

Eremire Krasnići: Kakav je bio taj dan?

Ismailj Gaši: Policija nije intervenisala. Čuo sam da je na putu nazad policija zaustavila ljude u različitim regionima. Oni su pokušali da iskoriste, da dokažu da su oni tu, da mogu da koriste nasilje i tako dalje. Oni nikad nisu prestali sa nasiljima, nikada nisu zaustavili nasilje, ali na tom skupu koji je bio veoma veliki, ako bi se nešto izazvalo, ne bi mogli zaustaviti desetina policajaca, nije nešto što bi moglo da se zaustavi, to je bio jedan, jedan veliki vulkan.

Eremire Krasnići: Da li ste vi bili aktivista DSK u to vreme? DSK je u to vreme bila u začetku, zar ne?

Ismailj Gaši: DSK je bila jedina politička partija...

Eremire Krasnići: Bili ste član DSK, zar ne?

Ismailj Gaši: A?

Eremire Krasnići: Dok ste pomagali u pomirenjima da li ste išli tamo kao aktivista ili kao član?

Ismailj Gaši: Ne, ne, ne, u pomirenjima smo išli normalno. Pomenuli smo partiju ponekad, kao, jer je to bio politički proces, bilo je pozitivno. Ali mi nismo tamo išli kao članovi političkih partija. Otišli smo tamo kao albanci, kao ravnopravni ljudi. Iako su te druge, tri-četiri političke stranke koje smo imali bili veoma mali u poređenju sa Demokratskom savezom, ali znate, postojale one. Jer Savet za ljudska prava je odigrao svoju ulogu, budući da je osnovan ranije nego što je Demokratski savez – 14. novembar, '98 pretpostavljam, a Demokratski savez 23. decembra, je...

Eremire Krasnići: '88?

Ismailj Gaši: '98, '89 ne, '89, '89 jer sam zamenio godine. Ali su imali svoje funkcije, ljudi su uživali taj pokret, to vaskrsenje, to vaskrsenje. Bez obzira na nasilje, to vaskrsenje je moć otpora, znate, sila otpora. Energija koja je očigledno, jer mogli bi ste misliti da je ovaj narod porobljen, porobljen, da, porobljen je, ali je imao energiju za otpor, imao je energiju. I mislim, da je dokazano. Nismo slučajno počeli od obrazovnog sistema, mi smo ga odvojili, odvojili smo ga '90-ih iz Srbije i uspeli smo da samostalno učimo po kućama, školama, jer ako ne bi smo to uradili, ostali bi pet, devet godina unazad. Naprimjer sedmogodišnjak bi morao da bude u istom razredu sa petnaestogodišnjakom. Smanjili bi lanac kontinuiteta obrazovnog sistema za osam godina.

Eremire Krasnići: Kako ste organizovati obrazovni sistem... kroz DSK, ili preko lokalnog aktivizma?

Ismailj Gaši: Vidi, u nekom trenutku morali smo da stvorimo neka upravna tela, jer smo tada proglasili Republiku, i ta republika nije međunarodno priznata, ali smo je prepoznali iznutra, jer smo prepoznali naše biće, imali smo republiku, zato što smo uspostavili državne institucije. Imali smo finansijski savet na primer, koji smo tada nazvali prosvetni savet, to nisu bili politički subjekti partija. Oni su ustanovljeni od strane DSK, jer je imao 90% [glasova], oni su uspostavljene preko DSK. Ali, pošto je ministarstvo bilo u inostranstvu, imali smo odluku, ja sam na primer uzeo, bio sam na čelu prosvete, uzeo sam od Bica, potpisan je od strane ministra prosvete Republike Kosovo. Ja sam dobio poziciju vođe prosvetnog saveta 1. avgusta '95. Dobio sam tu odluku tri dana kasnije. Mislim, vlada je postojala, nije bila politička vlada, ali vlada je formirana od strane političkih partija. Mi smo imali skupštinu. Mi smo imali skupštinu gde su sve političke stranke imali neke poslanike u zavisnosti od toga koliki su bili. Poznato je da je DSK imala oko 80% mesta, jer smo bili veći, bili smo veći. Nakon rata ja se nisam angažovao ni u bilo kojoj političkoj partiji, ni u DSK. Ja sam bio deo glavnog odbora DSK, do poslednjeg mandata, u onom kada smo zamalo uništili, a onda sam napustio političku partiju.

Eremire Krasnići: Kako ste proveli vreme rata? Kako je rat bio?

Ismailj Gaši: Ja sam ostao ovde tokom rata, bio sam ovde tokom bombardovanja, a ne u ovom stanu, ali negde drugde. Ja sam se ovde preselio pre tri godine. Ja ovde živim sa svojom suprugom i mojom

ćerkom koja je udata u Tirani, ona ostaje ovde većinu vremena. Ja sam ostao u Lipljanu prve noći zbog mog posla, druge noći sam otišao u svoje selo, Slovia. Tu sam ostao do 15. aprila [1999], 15. aprila, oni su napali Sloviju gde su ubili 45. albanaca, selo koje je najviše stradalo. Otišao sam u šumu, zatim sledećeg dana sam otišao u Smaluša. Tu sam ostao do 27. aprila, 27. aprila sam otišao u Uroševac do 20. maja, kada sam se preselio u Makedoniju. Od 20. maja, tu sam ostao skoro mesec dana, ne ceo mesec, ja sam ostao u Gostivaru. Onda sam se vratio posle rata.

Eremire Krasnići: Da li si izgubili nekoga za vreme rata?

Ismailj Gaši: Ne, samo rođake, ne bliske rođake, ne porodicu od moje kuće. Jer mnogo njih je u mom selu ubijeno. 45 [ljudi] su tamo ubijeni.

Eremire Krasnići: Od mještana ili srpskih paravojnih snaga?

Ismailj Gaši: Bili su meštani, bilo je srpskih meštana, kao i paravojnih snaga. Svako ko je mogao da ubije, ubijao je. Selo je napadnuto u 1:30 časova, sa obe strane su pucali, svako ko je mogao. Bio sam čak i prvi u pokušaju bekstva, bio sam prvi koji je pobegao (smeje se). Otišao sam na brdu iznad sela, video sam nered gde se nije moglo videti šta se dešava, kada smo pobrojali na kraju 45. [ljudi je ubijeno] Ja sam rekao: "Nije puno, lako je preživeli." Pošto je napad bio veoma užasan. Tada je bilo 72. srpskih kuća u [selu], oni su držali ljude tamo.

Eremire Krasnići: Da li su oni nosili uniforme?

Ismailj Gaši: Koliko sam ja video oko 26. njih su nosili uniforme, 26-27 njih su tako bili obučeni. Mobilisani kao rezervni policajci, kao rezervni sastav vojske, samo sa uniformama.

Eremire Krasnići: A kada ste se vratili? Polse kadaste bili izbeglica, iz Gostivara?

Ismailj Gaši: Sa Gostivara, prvo sam se vratio nedelju dana u svoje selo, jer sam tamo ostavio mog oca paralizovanog. Moj otac je bio paralizovan kada sam otišao, moj otac je živeo sa mnom 25. godina, ali moj stariji brat ga je zadržao tokom tih dana. I bojao sam se da će umreti pre nego što bi ga ponovo video, i svi moji naponi bih propadli. Našao sam ga živog, ali je umro nakon nedelju dana. Onda posle nedelju dana sam došao u moj stan. Zatim smo organizovali i druge stvari, žalosti van teritorije opštine, takođe u mom selu Slovia, imali smo međusobno žalost škole, jer smo imali 37-38. porodica kojima se ubijeno članovi porodice. Bilo je nemoguće da za dva dana jedna osoba dođe na 37-38. saučešća. Zato smo to organizovali u školi, pozvali smo te ljude. Jednu ili dve osobe od svake kuće, za sedam dana, a autobusi su stigli iz Peći, oni koji su čuli o tome. Mi smo objavili da su 45. ljudi ubijeni, a žalost je ovde i ovako.

Eremire Krasnići: Kako ste postali aktivista nakon rata?

Ismailj Gaši: Nisam postao aktivista polse rata. Radio sam kao savetnik za srednje škole u opštini, da budem iskren nije da sam tada radio svoj posao efikasno, jer reforme su se desile, i stranci su dolazili,

da nam daju neka predavanja i treninge, ne, škola se ovako održava, ili održava se onako, ne volim to. Ja nisam protiv poboljšanja, ali albanska škola ima tradiciju. Ona ima tradiciju koju, čak i tokom tih deset godina okupacije bila je reformisana. Uklonili smo ideološki sistem u našim predavanjima, uklonili smo komunizam, uklonili smo bratstvo-jedinstvo, dodali smo informatiku kao predmet tačno u vreme okupacije, dok smo bili pod okupacijom.

Dodali smo građansko vaspitanje u obrazovanju, dodali smo ovaj predmet tokom tih deset godina okupacije, jer sam ih ja sam vodio, ja znam kako smo se dogovorili i na nacionalnom nivou, i sa Albanijom. Ili čak pet predmeta koji su materijal za nacionalni nastavni plan i program, jezik, istorija, geografija, muzička umetnost, likovna umetnost, dodali smo albanske oblasti koje nisu bile prisutne u vreme komunizma. Mi smo napravili nacionalni program obrazovanja, a to nije mala stvar, ali okolnosti su bile tako, 1000. dece su učili u jednoj privatnoj kući, 38. dece su sedeli u jednoj sobi 4x4. Tada je ta žena iz Beograda za ljudska prava, zaboravio sam njeno ime...

Eremire Krasnići: Nataša Kandić?

Ismailj Gaši: Da Kandić, kada je jednom došla, jer je došla u Lipljanima mnogo puta...

Eremire Krasnići: Tokom '90 -ih?

Ismailj Gaši: Došla je: "Da li mogu da uđem u privatnu školu?" *More* kada je otišla, ona mi je sama rekla, u ovom privatnom [paralelno obrazovanje] škole, "Ako ne bi radila ono što ja radim u sistemu Miloševića, ja nikad ne bih prihvatila da radim, radije bi radila kao taksista." Ali u Miloševićev sistem, kako joj nije bilo sramota zbog dece, 40. dece da se tu znoju u tako maloj prostoriji, bez školske table, ili sa nekim debelim daskama... Seli bi na tim daskama. Nismo imali nameštaje... nismo imali tu nikakav inventar.

Ne Ministarstvo... Sada nema smisla govoriti, ja sam malo, da budem potpuno objektivan, ne, ne izlazimo mi, kao što govorimo, mi ne izlazimo, čak i u smislu vlade. Naši ljudi odlaze u egzil, ja ne znam šta su uradili. Poznajem više preduzeće obrazovanja, jer sam vezan za njega. Imali smo troje ljudi ovde koji je uradio posao ministra: Abdulj Rama, Džavit Ahmeti i Redžep Osmani. To su oni koji su nas pozvali, rukovodstvo obrazovanja u opštinama, svake druge nedelje ili čak češće ili manje, zavisi od toga kako su hteli, i mi smo razgovarali sa njima, šta da radimo sa ovim, hajde da izaberemodirektore, hajde da otvorimo konkurs za nastavnike, učinićemo ovo, ono, mislim, upravljali smo u saradnji sa ova tri.

Upoznao sam ministra jednom u Tirani. Otišao sam tamo za neki drugi posao, nisam išao za njim, sreo sam ministra u Tirani, Mr. Bicaj. Zato što je bio u inostranstvu, mislim, možda su poslali programe ili nešto slično, ali ja ne mislim tako, jer smo sve odradili u saradnji sa Albanijom, tada smo bili otvoreni. Sada jedino je bukvar urađen, i čak zaboravljen, ne znam da li hoće daga sprovode ili ne. Napravili smo jedan jedinstveni bukvar za albanski narod, i tamo i ovde jedistribuiran, ali niko ne proverava da li se koristi ili ne. Znam da u Albaniji koriste najmanje dva ili tri. Da ne govorimo o drugim stvarima koje

nismo uradili. Imali smo ovaj program i pre rata, da bi ujedinili nacionalne tekstove, da se stvori nacionalni školski kalendar. Mislili smo o početku škole u različitim datumima, prvi i 15, da se odluči da bude ili prvog septembra ili 15. septembra. Želeli smo da to bude isto za obe zemlje, znači za sve Albance. Sada sam duboko ušao, da ne idemo u ovu raspravu.

Eremire Krasnići: Mislite da je komunikacija tada bila mnogo bolja nego posle rata?

Ismailj Gaši: Sada, sada smo slobodni da idemo u Albaniju, ja idem...

Eremire Krasnići: Mislim, na institucionalnom nivou.

Ismailj Gaši: Sada i moji prijatelji i ja idemo tamo subotom i nedeljom. Ponekad tokom leta idemo na more, ali samo vikendom, naš sin dolazi sa suprugom, kao, ja idem sa mojom starom damom, ne usuđujem se, zovem je mladom, ali pred vama je zovem starom (smeši se). Jer idemo sada, sada je slobodno, imamo slobodu da odemo i sada još brže zbog autoputa. Međutim, ne mislim da smo dobro u smislu nacionalne integracije, ne čini mi se da smo dobro. Možemo uraditi mnogo više. Tekstovi škola je trebalo da budu ujedinjeni, trebalo je da uspostavimo plan i program kako oni to nazivaju danas, a ne da mi dobijemo rumunske nastavne programe i prevesti ih na albanski i materijalizujemo ih na albanski jezik i da ne uzimamo njihove [Albanije]. Njihove, ili da sednemo i napravimo jednu zajedno, imamo stručnjake.

Eremire Krasnići: Pomenuli ste da ste bili deo ovog Nacionalno oslobodilačkog pokreta, oni su bili pro jedinstva i imali su neke ideje o Albaniji, šta se desilo sa tim idejama?

Ismailj Gaši: *Bac Metuš*²⁷, *bac Metuš* je bio razlika, ja verujem da, imam takvo mišljenje, možda to nije istina, ali znam da prilično jeste, on nije bio *enverist*²⁸. Ponekad je čak rekao: "Vidi, ne govorite loše o njemu, ne radi to, jer nema smisla, ali ne izlaze u Evropi i nekome kažete, u Nemačkoj, ili Francuskoj, marksizam, lenjinizam," za njega [nemca] Marks je njegov, ne spominje ga nigde." Mislim razlika između njega i *bac Adema* [Demaći], *bac Metuš* je bio potpuno drugačiji. On je bio ogroman, ogroman, veštiji. On je želeo da radi, želeo je da radi i imao je mudrosti u njegovim delima, ali opasnost je bila naravno velika. Mi se nismo povukli tada, po mom mišljenju ovaj put se ne može zaustaviti, ali u buduće okolnosti neko kaže, ne pominjite da ćemo biti ujedinjeni sa Evropom. Ujedinjenje sa Evropom nije dobro za nas, ali kada smo ovde ujedinjeni... imamo određenu graničnu liniju, koja je sasvim formalna, imamo i isti jezik, istu istoriju, imamo istu tradiciju, mi treba imati isti bukvar, trebalo bi da imamo i istu zastavu.

²⁷ Metuš Krasnići (1928-1986) je kosovski albanac, edukator i aktivista. Krasnići je poznat za pokretanje nacionalne ilegalne organizacije kao što je Revolucionarna partija za ujedinjenje albanskih teritorija sa otadžbinom i Nacional-oslobodilačkog pokreta Kosova i drugih albanskih regiona u Jugoslaviji. Nekoliko puta Krasnići je zatvoren od strane jugoslovenskog režima između godina 1958- 1986. Kada je poslednji put je odveden u zatvor, mučenje dostavljeno je dovelo do njegove smrti

²⁸ Član Partije rada Albanije, ili pristalica Envera Hodže, lider albanske Komunističke partije koji je vladao Albanijom kao diktator sve do smrti 1985. godine.

Eremire Krasnići: Kada ste penzionisani?

Ismailj Gaši: A?

Eremire Krasnići: Kada ste izašli u penziju?

Ismailj Gaši: 14. juna 2010. godine.

Eremire Krasnići: Šta sada radite? Kako organizujete svoje vreme?

Ismailj Gaši: Sada odmaram, ništa, više odmaram. Ponekad napišem nešto. Ali ja nisam dobro radio, nisam znao da pišem kada sam bio mlad (smeši se). Sada, zbog toliko slobodnog vremena, moram da se pravim da nešto pišem kako bi ubio vreme.

Eremire Krasnići: Želite li nešto da dodate?

Ismailj Gaši: Hvala vam puno, hvala vam puno. Ako sam nešto dobro rekao, onda zadržite, ako ne, onda slobodno ostavite.